

TE RETA A A. T. NGATA, M.A., LL.B.

(*Kei te Nama 21 te timatanga o tenei korero*).

I muri mai o tenei ka huaranga ko nga mana ara ko nga "Kawanatanga." Ka rangona i te tau 1893 i te kawanga o Piripi whare-karakia ki Kakariki ko Te Wahineiti, ko te Keke-pohatu, hei ingoa hou mo nga Pariha o Ngatiporou. Ko Te Wahineiti no roto o Waiaapu, ko te Keke-pohatu no Tuwhakairiora. Haramai ana a Te Houkamau me ana waiaata ahuaureka ka iriritia a Te Wahineiti ko Kahukura e mau nei hei ingoa karanga mo te Pariha o Te Horo inaianei. Ka iriritia hoki hei ingoa mo te Kekepohatu (Pariha o Te Kawakawa) ko te Pohutu (he puku whaiwhaia). Ka tipu i runga i nga wero, i nga tinihanga, i nga waiaata titotito, i nga haka, i nga parepare tipuna, i nga whakawhitiwhiti whakapapa, ka ara ake he mana, ka ara ake he mana. No te tau 1894 ka tu ko te Arewahana ki Repoura, no te tau 1895 ka ara ko Maui (Pariha o Whareponga), ko Te Koroni (Pariha o Tuparoa), ko Te-Uranga-o-te-Ra (Pariha o Rangitukia). No te tau 1896 ka eke mai ko Te Awemapara (Te Aowera, he wehenga no roto o te Pariha o Whareponga). Ko te tino mahi he tauwha-whainga, mo te hau o te waiaata, mo te tini o nga ahuaureka, mo te tetero o nga moni kohi. He moni nui te £100 mo nga hui nunui o mua, kei o muri nei ka kawea e nga wero, e nga whakatete, ki te £300 ki te £350. Kaore e tipu totika nga korero nunui te kinaki ki te mamanga ki te mahi tipatipa. Kaore e arotia ake nga korero mema. Ka maro te korero tika ka whakarurururua ki te waiaata; ahakoa hoatu he riri ka he mai he ahuaureka hei whakatahuri ke, ka mahara te taubou kua wawautia te tangata i te kotiti o te arero, ka pohehe nga kaumatua o era atu wahi ki nga whakapapa, ka pokaikaha noa nga tatai whakapapa. Mawai e korero au mahi e Porou! Ma te tangata e rere mai kia kite, kia hakiri: ko tenei ringa he takurutu ki te whaiwhai atu i te tini o au whakaomoma. Ana kei runga o Matahina, kei nga tawhatitanga o Putaaki e tuki ana o mahi, e arara mai ra ko Hikataurewa, ko Te Wheuki, ko Tahī. Huri ake ki tua o Tawhiti ka rere ki roto o Heretaunga ka ahu atu koe i runga i a Houtaketake, i a Ranganui, ko te Miuru tera, ko Te Huauri, ko era atu mana huhua noa iho. E ta Ihaia Hutana kia rewarewa mai ra a Pohokura. E koro Tamahau kia ai he tekoteko mou, e tu atu nei aku, ko Hone P. Raiho, kingi o Te Pohutu; ko Roore Tapere, Pirimia o Kahukura, me Te Kerehi, tana Etita; ko Hone

Kauahi, te Kingi Horoau o Te Koroni anake, Kai-riiwhi o Te Hatiwira Te Rangitauamaunu te Etita o taua Te Koroni i te oroko-timatanga ai; ko Hirini Tarapehu, tino Pirimia o Maui. Whakarongo mai e nga kingi pokanoa o era atu wahi, e wiri o koutou papa, e wehe o koutou puku i te hao noa mai. Waiho atu i a Mahuta nga kororia, i a Tohu te Ihowatanga i a Te Whiti te poropititanga, i a Te Potangaroa ona whakaaro; ena kingi, ena mana patingore; ki au ko nga mahi e kore noa ai au e tawhiri ka rere noa mai ki runga i au nga ingoa kingi, pirimia, etita, kai-whakahaere. Taukiri e te mana nunui! Te tatakimori au whakatikanga ake!

6. *Te waimarie o Ngatiporou i era ra.* Ka noho te tangata i ro-ngahere ka ukauka ia i nga kuri whakangau a te pakeha, ko nga mania hoki, ko nga raora, o ratou hemonga. I puta mai i te taurihiri o te raiona he miere. I puta mai i nga awa ngarungaru o Waiaapu, i ona maunga, i ona ngaherehere, i ona kino noa iho, he ora. Ka pakaru mai nga ngaru o tawhiti, ka tipi i roto o Heretaunga, u mai ki Turanga: ko nga kora i rere ake ki tua o Tawhiti, ko te puehu ki tenei whaitua o Raukumara. Kaore i minangia e te pakeha o konei whenua, ka ata titiro mai ia me ana tikanga i waho o te moana, i tua o nga pae maunga. Ka waingohia i konei a Ngatiporou ka whai taanga manawa moni ki te whakapakari i tona whakapono, ki te whakatiputipi i ona kura, ki te ata whakawa i ona whenua. No te tau 1880 ahu mai, ka kitea e te pakeha e huna noa ana te taubimu, te rauaruhe, te manuka i te momonatanga o te whenua. Katabi ka ngau nga hoko, nga reti. Oira i ngawari i te mea kua tupato a Ngatiporou i nga rongi mate mai o era atu whenua i nga hoko, i nga mokete. I hoko rawa ake ehimu, kua mau etahi ki etahi tikanga a te pakeha, ara, ki te mea nui tonu ki te whakapai whenua, kua whanui haere te maramatanga i nga kura, kua tino whakatatare rawa te tangata ki nga ture whenua.

Tera ano ka takitaro ka pa mai he mate kino ki tenei takiwa, e ngaro ai te tangata, e mania atu ai nga whenua he ringa ke pupuri ai. Engari kei te ata haere; a mehemea ka u nga tikanga mo te tinana e whakahaerea ana inaianei, me nga tikanga mo te whenua, hanga hoki te wairua ko te tino mea hoki tena, ka tino ora a Ngatiporou.

7 *Etahi whakaaro hou.* He pio noa iho te whakaaro hou e tipu ake ana i roto i nga ra nei. Ko etahi kua wha ki te ao, kua taurakina hei whitikanga iho ma nga kanohi o te katou.